1. Skim Perkhidmatan-Perkhidmatan Imam/Khatib

TINGKATAN	KOD GAJI / SUKATAN GAJI
Imam Tingkatan I	B2
Imam Tingkatan II	C3-4 EB5
Imam Tingkatan III	C1-2 EB3
Imam Tingkatan IV	D4-5 EB6
Imam Tingkatan V	D2-3 EB4

2. Skim Perkhidmatan-Perkhidmatan Bilal

TINGKATAN	KOD GAJI / SUKATAN GAJI
Bilal Tingkatan I	D3-4 EB 5
Bilal Tingkatan II	D1-2 EB 3

3. Skim Perkhidmatan-Perkhidmatan Merbut

TINGKATAN	KOD GAJI / SUKATAN GAJI
Merbut	E2-3 EB 4

Dengan adanya skim perkhidmatan pegawai-pegawai masjid di atas, hasrat kerajaan ke arah meningkatkan mutu perkhidmatan di masjid-masjid pada masa kini telah dapat dicapai melalui kelayakan-kelayakan yang dikehendaki. Pada masa ini satu lagi usaha dan harapan tinggi kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam untuk meningkatkan lagi mutu perkhidmatan di masjid-masjid ialah Baginda telah memperkenankan peruntukan jawatan

bagi pegawai-pegawai masjid yang berijazah yang digelar sebagai Pegawai Hal Ehwal Masjid sebanyak 102 jawatan sebagai usaha melengkapkan masjid-masjid di negara ini sekurang-kurangnya seorang pegawai berijazah bagi mengetuai sebuah masjid dalam tempoh 5 tahun mulai tahun 2003 hingga 2007.

Sejarah Pentadbiran Masjid-Masjid Di Brunei

Sejarah telah mencatatkan bahawa masjid pertama dibina di Brunei adalah pada zaman pemerintahan Sultan Syarif Ali (1425-1432M) Sultan Brunei ke-3. [55] Pada zaman itu corak pemerintahan yang dijalankan oleh baginda adalah mengikut lunas-lunas pentadbiran Islam yang tulin. Baginda yang terkenal dengan gelaran 'Sultan Berkat'[56] telah menjadikan Brunei pada ketika itu sebagai sebuah negara yang disegani, aman dan sentosa sehingga Brunei dinamakan sebagai negara 'Darussalam'.

Bermula dari sinilah, maka corak pemerintahan yang dijalankan di Brunei turun-temurun adalah berlandaskan ajaran Islam. Ini dapat kita lihat pada zaman pemerintahan Sultan Muhammad Hassan (1582-1598M) Sultan Brunei ke-7 membuktikan kecemerlangan perlaksanaan pentadbiran Islam di Brunei sangat membanggakan sehingga baginda dapat menggugat pengaruh Sepanyol di rantau ini dengan mendirikan masjid-masjid dan sekolah agama[57] di kepulauan Mindanao. Perkara ini antara lain disebutkan oleh Paderi Domingo de Salazar pada 27hb. Jun 1588M :

> *...di Kepulauan Mindanao,...Undang-Undang Islam telah diisytiharkan secara terbuka yang diagakkan sudah lebih*

---

[55] P.L Amin Sweeney, *op cit*, hal. 11.

[56] Baginda adalah seorang Arab keturunan daripada silsilah Sayidina Hassan, cucu Rasulullah *s.a.w.* Lihat P.L Amin Sweeney., hal. 11, 12.

[57] Blair & Robertson (ed), ***The Philippine Islands***, Vol. VII, hal. 48, 49 dn 69.

> *tiga tahun oleh ulama-ulama dari Brunei dan Ternate yang datang ke sana-bahkan di antaranya dipercayai dari Makkah telah membina masjid-masjid dan budak-budak lelaki dikhatankan dan di sana ada sebuah sekolah tempat mengajar al-Quran.*[58]

Undang-undang Islam yang diperkenalkan oleh baginda dalam dasar pemerintahannya ialah Hukum Kanun, Syarak dan Adat Resam.[59] Untuk menjalankan dasar pemerintahannya ini, baginda telah menambah dua orang wazir iaitu 'Pengiran Di-Gadong' dan 'Pengiran Pemancha' kepada dua orang wazir yang sedia ada iaitu 'Pengiran Bendahara' dan 'Pengiran Temenggong' yang masing-masing mempunyai tugas dan tanggungjawab menurut bidangkuasa yang ditentukan oleh Sultan.

Dalam mengemaskinikan tugas-tugas dan tanggungjawab Wazir-Wazir, Cheteria-Cheteria dan Manteri-Manteri ini, baginda telah melantik seorang wazir yang bertanggungjawab mengenai hal ehwal agama Islam dengan dibantu oleh seorang Cheteria dan beberapa orang Manteri Agama, antaranya Datu Imam, Siraja Khatib, Udana Khatib dan segala Khatib-Khatib dan Mudim.[60]

Tanggungjawab dan tugas Manteri-Manteri Ugama yang disebutkan itu antara lain ada yang menjadi Kadi, Imam dan pentadbir hal ehwal masjid. Di samping itu juga Manteri-Manteri Ugama adalah bertanggungjawab dalam semua hal ehwal agama Islam dan bertanggungjawab pada menyembahkan nasihat kepada Sultan dalam hal-hal dan

---

[58] *Ibid,* hal. 68-69.
[59] Ustaz Haji Awang Abdul Aziz Bin Awang Juned, PTIDPSS, *Islam Di Brunei,* Jilid 1, Jabatan Pusat Sejarah, Brunei Darussalam, 1992. Hal. L.
[60] P.L Amin Sweeney, *op cit,* hal. 16.

masalah mengenai Islam dan hukum-hukumnya.[61] Dengan ini membuktikan bahawa pentadbiran hal ehwal Islam dan masjid-masjid telah pun sekian lama wujud di Negara Brunei Darussalam.

Sebagai mewarisi corak pentadbiran Sultan-Sultan yang terdahulu khususnya dalam pentadbiran hal ehwal agama Islam yang sememangnya menjadi dasar kepada tampok pemerintahan Sultan- Sultan Brunei hingga sekarang, perkembangan pentadbiran agama Islam di negara ini semakin hari semakin berkembang maju dengan diperkemaskan lagi secara yang terbaik dan teratur mengikut perkembangan masa.

Dengan tertubuhnya Majlis Mesyuarat Syari'ah pada tahun 1954M, yang dipengerusikan sendiri oleh Sultan Haji Omar Ali Saifuddin, maka atas perkenan baginda ditubuhkan sebuah jabatan yang dinamakan Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei pada 1 Julai 1954M. [62] Jabatan ini juga diletakkan diatas nama Jabatan Adat Istiadat, Ugama dan Kebajikan Masyarakat [63] yang dikendalikan oleh seorang Pengetua dan seorang Setiausaha.[64] Setelah itu diikuti pula oleh penubuhan Majlis Ugama Islam Brunei pada dalam tahun 1955M.[65]

---

[61] Fatimah Mohd. Daud, 'Kerajaan Islam Di Brunei: Suatu Tinjauan Sejarah', ***Pusaka,*** bil. iii ., 1990, Jabatan Pusat Sejarah Brunei., hal. 32.

[62] Ustaz Haji Abdul Aziz Bin Haji Juned, YDPTIDPSS, ***Islam Di Brunei,*** hal. 56, 69

[63] Buku kenang-kenangan, 'Istiadat Pembukaan (Bangunan Baharu) Jabatan Hal Ehwal Ugama, Negeri Brunei', 1966, hal. 2.

[64] Pengetua yang pertama ialah Yang Teramat Mulia Seri Paduka Pengiran Pemancha Sahibul Rae' Wal-Mashuarah Pengiran Anak Haji Muhammad Alam ibni Almarhum Pengiran Bendahara Pengiran Anak Abdul Rahman, dan Setiausahanya ialah Yang Amat Mulia Pengiran Anak Kamaluddin Al-Haj Ibni Almarhum Pengiran Bendahara Pengiran Anak Haji Muhammad Yassin. *Ibid.* Lihat juga Ustaz Haji Abdul Aziz Bin Haji Juned, YDPTIDPSS, *op cit.*, hal. 69.

[65] *Ibid.*

Dengan kuatkuasanya Perlembagaan Bertulis Negeri Brunei pada 29 hb. September 1959,[66] maka pada 1hb. Mei 1960 Jabatan Adat Istiadat, Ugama dan Kabajikan Masyarakat telah dipecah menjadi dua jabatan berasingan iaitu Jabatan Adat Istiadat dan Kabajikan Masyarakat yang diketuai oleh Yang Teramat Mulia Seri Paduka Pengiran Pemancha Shahibul Rae' Wal-Mashuarah Pengiran Anak Haji Muhammad Alam, dan Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei pula diketuai oleh Pengetuanya Yang baru iaitu Yang Mulia Pengiran Dato Seri Paduka Haji Mohd. Ali bin Pengiran Haji Mohd.Daud.[67]

Dengan terasingnya dua jabatan ini ternyata kemajuan perkembangan agama Islam di Brunei semakin luas dan terkenal di mata masyarakat sehingga pentadbiran hal ehwal agama di seluruh negeri dapat diatur dengan rapi mengikut keadaan pada masa itu. Dengan tersusunnya pentadbiran Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei ini, maka yang paling atas sekali dalam susunan pentadbiran tersebut ialah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di Pertuan Negara Brunei Darussalam selaku Ketua Ugama Islam. Manakala pegawai kanan sekali yang bertanggungjawab kepada Sultan dalam hal ehwal agama ini ialah Pengetua Jabatan Hal Ehwal Ugama yang juga berkait rapat dengan Majlis Ugama Islam Brunei dan menjadi ahli kepada ketiga-tiga Majlis Mesyuarat Diraja, Majlis Mesyuarat Manteri-Manteri dan Majlis Mesyuarat Negeri.[68]

---

[66] Haji Awang Mohd. Jamil Al-Sufri, YDPOKADDSU (Dr.), ***Liku-Liku Perjuangan Pencapaian Kemerdekaan Negara Brunei Darussalam,*** Terbitan Jabatan Pusat Sejarah Brunei., 1992., cet. i., hal. 84.

[67] Pada 1 September 1962 hingga 31 Oktober 1970, jawatan Pengetua Jabatan Hal Ehwal Ugama dipegang oleh Yang Amat Mulia Pengiran Anak Kamaluddin Al-Haj. Kamudian mulai 1 November 1970 sehingga 20 Oktober 1986 jawatan ini dipegang oleh Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Ratna Diraja Dato Seri Utama Haji Awang Mohd. Zain bin Haji Seruddin sebagai pengetua yang terakhir dalam sejarah Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei. Lihat Ustaz Haji Abdul Aziz Bin Haji Juned, YDPTIDPSS, *op cit,* hal. 70.

[68] *Ibid.*

Di dalam struktur pentadbiran Jabatan Hal Ehwal Ugama, terdapat lapan bahagian yang berfungsi pada melaksanakan perjalanan pentadbiran dan perkembangan Islam di Brunei. Di antara bahagian-bahagian tersebut ialah Bahagian Mufti, Bahagian Majlis Ugama Islam, Bahagian Kadi, Bahagian Penyiasatan, Bahagian Pendakwaan, Bahagian Penyelidikan dan perkembangan, Bahagian Pelajaran Ugama dan Bahagian Penerangan dan Tabligh. [69] Bahagian yang bertanggungjawab mengendalikan pentadbiran hal ehwal masjid pada waktu itu ialah Bahagian Majlis Ugama Islam dan Bahagian Kadi-Kadi Daerah seluruh negeri.

Setelah Jabatan Hal Ehwal Ugama Brunei dinaikkan tarafnya sebagai sebuah kementerian dalam kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam pada 16 Safar 1407 H bersamaan dengan 20 Oktober 1986M, satu perubahan besar telah berlaku dalam mengemaskinikan pentadbiran hal ehwal ugama Islam di Negara Brunei Darussalam, di mana Kementerian Hal Ehwal Ugama dalam struktur pentadbirannya telah diketuai oleh seorang Menteri iaitu Yang Berhormat Pehin Jawatan Luar Pekerma Raja Dato Seri Utama Dr. Ustaz Haji Awang Mohd. Zain Bin Haji Seruddin, seorang Timbalan Menteri iaitu Yang Dimuliakan Pehin Siraja Khatib Dato Paduka Seri Setia Ustaz Haji Awang Yahya Bin Haji Awang Ibrahim dan seorang Setiausaha Tetap iaitu Yang Mulia Dato Paduka Haji Awang Abdul Saman Bin Awang Kahar. Di bawah tiga jawatan yang tertinggi dalam kementerian ini terdapat lima buah jabatan buat pertama kalinya ditubuhkan iaitu Jabatan Pentadbiran, Jabatan Hal Ehwal Syar'iah, Jabatan Pengajian Islam, Jabatan Urusan Haji dan Perhubungan Muslimin dan Pusat Dakwah Islamiah. [70]

---

[69] *Ibid*, hal. 71 dan 72.

[70] Terdapat tiga jabatan lagi yang diwujudkan dan sebagai tambahan yang terkemudian iaitu Institut Pengajian Islam, Bahagian Tugas-Tugas Khas dan Jabatan Hal Ehwal Masjid

Sebagai perlaksana kepada dasar dan polisi ugama Islam di Negara Brunei Darussalam, Kementerian Hal Ehwal Ugama bertanggungjawab pada membawa dan memandu dasar-dasar Kerajaan pada umumnya dalam perkara-perkara yang melibatkan hukum-hukum berat seperti yang berkaitan dengan 'akidah dan kepercayaan, atau yang melibatkan hukum syarak, atau sesuatu yang mengenai soal-soal keselamatan agama, Raja, umat Islam dan negara.

Berdasarkan tanggungjawab inilah tugas-tugas yang dipikul oleh Kementerian Hal Ehwal Ugama khususnya Jabatan Hal Ehwal Syar'iah sangatlah berat sekali, di mana Jabatan ini mengandungi empat bahagian iaitu Bahagian Fatwa, Bahagian Mahkamah dan Masjid, Bahagian Penyiasatan dan Pendakwaan dan Bahagian Majlis Ugama Islam. Dalam Bahagian Mahkamah dan Masjid tidaklah banyak perubahan yang berlaku, di mana setiap masjid di seluruh negara masih di bawah pentadbiran Kadi-Kadi Daerah masing-masing, sehingga pada tahun 1989 sebuah Unit Urusan Masjid telah diadakan bagi mengurangkan tugas dan tanggungjawab Kadi-kadi Daerah pada menumpukan kes-kes mahkamah yang semakin bertambah. Unit ini diketuai oleh seorang Pegawai Ugama Kanan dan beberapa orang Pegawai Urusan Masjid yang ditugaskan di daerah-daerah bagi menjalankan pentadbiran masjid-masjid di dalam daerah yang ditentukan.

Jika dilihat urutan sejarah pentadbiran masjid di Brunei adalah merupakan sebuah institusi pentadbiran yang paling lama wujud di Negara Brunei Darussalam iaitu dari sejak mula terbinanya masjid pertama pada abad ke 15 M lagi, bahkan kemungkinan juga lebih awal lagi dari tarikh tersebut bersama-sama dengan kedatangan Islam di Brunei, hanya tidak ada catatan sejarah yang dapat dikesan setakat ini. Akan tetapi berdasarkan misi dakwah Islamiah yang dijalankan pada awal pemerintahan Islam khususnya pada zaman

pemerintahan Omar Ibnu al-Khattab setiap belakunya *futuhat* atau pembukaan negeri-negeri diperintahkan kepada penglima-penglimanya atau para dae' supaya mendirikan masjid-masjid untuk perkumpulan bagi orang-orang Islam.

Penubuhan Jabatan Hal Ehwal Masjid

Jabatan Hal Ehwal Masjid adalah salah sebuah jabatan yang baru diwujudkan dalam struktur Kementerian Hal Ehwal Ugama Negara Brunei Darussalam. Ianya ditubuhkan atas perkenan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Wadaulah Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam yang diisytiharkan sendiri oleh baginda dalam satu majlis sempena pembukaan rasmi bangunan baru Masjid Kampong Bunut, Daerah Brunei dan Muara pada hari Jumaat 26 Muharram 1414H, bersamaan dengan 16 Julai 1993M, yang antara lain baginda bertitah :

> *Bersabit dengan inilah, untuk mengemaskinikan lagi peranan masjid itu, Beta telah memperkenankan penubuhan sebuah jabatan baru di bawah Kementerian Hal Ehwal ugama yang diberi nama "Jabatan Hal Ehwal Masjid".*[71]

Dalam mengembangkan peranan dan fungsi masjid kepada berbagai golongan masyarakat, maka Jabatan Hal Ehwal Masjid adalah sebuah jabatan yang bertanggungjawab sepenuhnya dalam menanai cabaran-cabaran yang akan dihadapi dengan mengemaskinikan dan memestikan pentadbiran masjid berjalan dengan lebih teratur dan berkesan. Sebagai jabatan yang menjadi induk kepada pentadbiran masjid-masjid seluruh negara, jabatan ini ditadbir oleh tenaga-tenaga yang berkelayakan dalam

---

[71] ***Himpunan Titah..,*** hal. 454.

ıemik[72] supaya dapat menyusun aktiviti-aktiviti masjid

dalam usahanya mengurak langkah kehadapan telah
ıalam menjayakan organisasi pentadbirannya bagi
.dbiran masjid seluruh negara. Jabatan Hal Ehwal
ıpa bahagian dalam struktur pentadbirannya bagi
lanan dan perkembangan hal ehwal masjid seluruh
r mengikut kedudukan dan suasana perkampongan di
ancangan telah dibuat dan sedang giat dijalankan di
tkan peranan dan fungsi masjid yang sebenarnya.

ı Hal Ehwal Masjid bukan hanya menitikberatkan
ısjid sahaja tetapi mencakupi semua hal-hal yang
ıyarakat setempat sama ada dari segi infrastruktur
menentukan kakitangan masjid dan peralatannya dan
liambil tindakan bagi meningkatkan institusi-institusi

ı tanggungjawab ini, Jabatan Hal Ehwal Masjid telah
ıng diketuai oleh seorang Pengarah dan dibantu oleh
ırapa orang Ketua Bahagian seperti berikut

1. **Bahagian Idarah [Pentadbiran].**

Bahagian ini adalah bertanggungjawab dalam hal ehwal pentadbiran dan pengurusan masjid-masjid seluruh negara serta pentadbiran jabatan, kakitangan dan kewangan.

2. **Bahagian Imarah [Aktiviti]**

Bahagian ini berperanan dan bertanggungjawab dalam merancang dan menyusun aktiviti-aktiviti pentakmiran masjid-masjid seluruh negara mengikut keadaan semasa di samping memestikan segala aktiviti-aktiviti yang dirancangkan itu berjalan dengan lancar.

3. **Bahagian Ri'ayah [Pemeliharaan]**

Bahagian ini berperanan dan bertanggungjawab dalam memilihara dan mengawasi segala perkembangan yang berhubung dengan infrastruktur pembangunan masjid seluruh negara. Bahagian ini juga ditugaskan untuk merancang pembinaan masjid-masjid baru dan menjadi penasihat kepada pihak Kementerian Pembangunan dalam merekabentuk bangunan-bangunan masjid baru yang akan dibina mengikut kesesuaian masa kini. Disamping itu juga bahagian ini

ditugaskan untuk membuat plan-plan tambahan bagi masjid-masjid yang memerlukan kepada pembesaran struktur bangunan masjid di seluruh negara.

4. Bahagian Penyelidikan Dan Perkembangan.

Bahagian ini berperanan dan bertanggungjawab dalam membuat penyelidikan-penyelidikan yang berhubung dengan perkembangan hal ehwal masjid seluruh negara, menyediakan teks khutbah setiap hari jumaat, kedua hari raya dan sebagainya serta berperanan untuk mengendalikan projek-projek jabatan yang berhubungkait dengan perkhidmatan awam..

5. Bahagian Bimbingan Dan Latihan.

Bahagian ini bertanggungjawab dalam mengendalikan kursus-kursus, latihan-latihan jangka pendek dan panjang bagi pegawai-pegawai dan kakitangan jabatan termasuk pegawai-pegawai masjid seluruh negara.

6. Bahagian Perpustakaan Dan Teknologi Maklumat.

Bahagian ini bertanggungjawab dalam pengurusan perpustakaan dan keperluan teknologi maklumat bagi jabatan dan masjid-masjid seluruh negara.

Bagi melaksanakan segala perancangan-perancangan yang dirancangkan oleh ketua-ketua bahagian Jabatan Hal Ehwal Masjid itu, jabatan ini telah mengujudkan Pejabat-Pejabat cawangan di daerah-daerah seluruh negara yang bertujuan untuk mengemaskinikan perancangan-perancangan aktiviti masjid di daerah berkenaan dan juga segala pentadbiran yang berhubungkait dengan hal ehwal masjid daerah masing-masing berjalan dengan lancar dan teratur. Pejabat-pejabat itu diketuai oleh Pegawai Hal Ehwal Masjid Daerah. Disamping itu juga, dua buah masjid negara masing-masing telah ditempatkan seorang pegawai khas bagi mengurus pentadbiran harian dan juga aktiviti-aktiviti masjid seperti di Jame' 'Asr Hassanil Bolkiah diketuai oleh Pegawai Ugama Kanan dan di Masjid Omar Ali Saifuddien diketuai oleh Penguasa Masjid.

Perkembangan Pembangunan Institusi Masjid

Perkembangan pembangunan institusi masjid di Negara Brunei Darussalam masa kini sangatlah membanggakan, di mana hampir keseluruhan mukim dan kampong di negara ini telah dan sedang didirikan masjid-masjid. Setakat ini masjid-masjid, surau-surau dan balai-balai ibadat di negara ini telah menjangkau kepada bilangan 103 buah. Ini menunjukkan bahawa kemudahan yang disediakan oleh kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Wadaulah Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam adalah mencukupi keperluan masyarakat untuk melakukan aktiviti-aktiviti keugamaan, menimba ilmu pengetahuan dan

beramal ibadat kepada Allah *s.w.t.* Pada masa ini masjid-masjid didirikan mengikut kategori yang ditetapkan seperti berikut :

Kategori	Kapasiti	Jumlah
Masjid Negara	3,000 hingga 5,000 orang jemaah	2 Buah
Masjid Utama	3,000 orang jemaah	11 Buah
Masjid Mukim	500 hingga 2,000 orang jemaah	21 Buah
Masjid Kampong	500 hingga 1,000 orang jemaah	54 Buah
Surau	500 hingga 700 orang jemaah	6 Buah
Balai Ibadat	500 orang jemaah	9 Buah
Jumlah Keseluruhan		**103 Buah**

Jika dibandingkan jumlah masjid dengan jumlah penduduk yang berugama Islam di negara ini, menunjukkan jumlah masjid yang ada sekarang boleh menampung jumlah penduduk yang sedia ada, kerana perkembangan penduduk di negara Brunei Darussalam tidak banyak meningkat dan dianggarkan sekarang hanya dalam 344,500 orang sahaja, iaitu termasuk yang Islam dan tidak Islam, kanak-kanak dan orang dewasa. Maka berdasarkan kepada perkembangan ini, pembangunan masjid di Negara Brunei Darussalam menunjukkan dapat mengatasi keperluan penduduk Islam di negara ini.

Pada umumnya masjid-masjid di Negara Brunei Darussalam telah dilengkapi dengan pelbagai kemudahan dan kelengkapan. Antara kemudahan dan kelengkapan yang disediakan itu ialah Perpustakaan / Mini Khutubkhanah, bilik menyempurnakan jenazah, dapur, stor, peralatan hawa dingin, peralatan PA system, menara, bilik pejabat pegawai-

pegawai masjid, tiang-tiang bendera dan lain-lain. Keunikan yang terdapat di masjid-masjid Negara Brunei Darussalam ialah masjid-masjid mempunyai bendera khusus dan tersendiri mengikut warna pada hari-hari tertentu seperti hari Khamis menggunakan bendera berwarna hitam, hari Jumaat menggunakan bendera berwarna putih, dan hari Sabtu hingga Rabu menggunakan bendera berwarna hijau.

Berdasarkan kepada perkembangan pembangunan institusi masjid ini, membuktikan keperihatinan dan komitmen pemerintah dalam menyediakan kemudahan-kemudahan tersebut tidak disia-siakan, semata-mata bagi keselesaan umat Islam beribadat dan mendekatkan diri kepada Allah *s.w.t* dapat dinikmati sepenuhnya.

Aktiviti-Aktiviti Ta'mir Masjid

Jabatan Hal Ehwal Masjid sebagaimana yang dihasratkan telah dapat secara berperingkat-peringkat menonjolkan peranan dan fungsi masjid yang sebenar kepada masyarakat di negara ini. Ini dapat dibuktikan melalui aktiviti-aktiviti yang dilaksanakan oleh pegawai-pegawai masjid yang menerajui masjid-masjid seluruh negara dengan kerjasama padu daripada Ahli-Ahli Jawatankuasa Ta'mir Masjid dan juga para jemaah masjid. Sikap kerjasama yang ditunjukkan ini telah menjadikan masjid-masjid di negara ini mencapai peningkatan yang membanggakan yangmana aktiviti-aktiviti yang dilaksanakan dapat memenuhi kehendak dan citarasa jemaah dan umat Islam umumnya.

Asas bagi aktiviti-aktiviti ta'mir di masjid-masjid Negara Brunei Darussalam dapat dibahagikan kepada tiga kategori seperti berikut :-

1). Aktiviti Harian / Mingguan

Diantara program-programnya ialah kuliah-kuliah, ceramah ugama, kelas al-Quran dan Muqaddam, membaca surah Yasin pada setiap malam Jumaat, berzikir, membaca Ratib al-Attas dan lain-lain.

2). Aktiviti Berkala

Diantara program-programnya ialah Bengkel-Bengkel, kursus-kursus, peraduan-peraduan, forum-forum, ceramah motvasi, pertemuan belia-belia dan beliawanis, riyadah dan lain-lain.

3). Aktiviti Bermusim

Diantara program-programnya ialah majlis-majlis keugamaan bersempena dengan hari-hari kebesaran Islam dan hari-hari kebesaran negara.

Bagi melaksanakan aktiviti-aktiviti tersebut kumpulan sasar yang ditujukan ialah semua lapisan masyarakat seperti golongan tua, dewasa, belia, remaja dan kanak-kanak lelaki ataupun perempuan. Selain daripada itu, aktiviti-aktiviti ta'mir masjid ini difokuskan kepada Pegawai-Pegawai Masjid dan Ahli Jawatankuasa Ta'mir Masjid, Pegawai dan kakitangan kerajaan dan swasta, penuntut-penuntut sekolah dan sebagainya.

Dalam usaha meningkatkan produktiviti penta'miran masjid di Negara Brunei Darussalam beberapa anugerah atau pengiktirafan daripada pihak pengurusan juga diadakan samada diperingkat kebangsaan mahupun jabatan. Diantara anugerah atau pengiktirafan tertinggi yang dilaksanakan oleh Jabatan Hal Ehwal Masjid ialah Anugerah Ta'mir Masjid peringkat kebangsaan bersempena dengan sambutan Isra' dan Mi'raj yang diadakan setiap dua tahun sekali mengikut kategori masing-masing dan anugerah tersebut

akan disampaikan oleh Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Wadaulah, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam. Kategori-kategori yang dipertandingkan itu ialah:-

a). Kategori Kegiatan Ta'mir Masjid.
b). Kategori Pengurusan [Idarah].
c). Kategori Pemeliharaan [Ri'ayah]
d). Kategori Belia Masjid.

Manakala diperingkat Jabatan beberapa pertandingan telah diadakan seperti pertandingan pengurusan dan pengimarahan perpustakaan masjid dan pertandingan landskap masjid-masjid seluruh negara.

Dengan adanya anugerah dan pengiktirafan ini, telah dapat mendorong semangat daya saing anatara satu masjid dengan masjid yang lain khususnya pegawai-pegawai masjid, Ahli Jawatankuasa Ta'mir Masjid dan para jemaah dengan meningkatkan usaha kreativiti bagi mengimarahkan masjid masing-masing.

Kesimpulan

Berdasarkan kepada fakta sejarah yang telah diperjelaskan, membuktikan bahawa Brunei adalah di antara salah sebuah negara yang terawal menerima agama Islam sama ada secara rasmi mahu pun tidak rasmi di rantau ini. Di samping itu juga, pencapaian Brunei dalam misi penyebaran dakwah Islamiah di rantau ini sangatlah memberangsangkan bila mana Brunei pernah dianggap sebagai negara yang terkuat setelah mengambil alih peranan empayar Islam Melaka dalam memperjuangkan perkembangan ajaran agama Islam khususnya di sepanjang persisiran pulau Borneo dan

gugusan kepulauan Filipina setelah kerajaan Islam Melaka jatuh ketangan penjajah Portugis pada tahun 1511 M.

Kekukuhan ajaran agama Islam di Brunei semakin terserlah dan mantap, apabila berlakunya peralihan kuasa pemerintah dalam dinasti kesultanan melayu Brunei kepada seorang yang berketurunan Arab, setelah beliau dikahwinkan dengan seorang puteri raja Brunei iaitu anak kepada Sultan Ahmad Shah, sultan Brunei ke dua. Raja yang dimaksudkan itu ialah Sultan Syarif 'Ali, sultan Brunei ke tiga.

Sebagai seorang yang berbangsa Arab dan asal keturunan daripada Rasulullah *s.a.w*, baginda telah melaksanakan sistem pemerintahannya mengikut ajaran agama Islam yang tulin. Ini menambahkan lagi kentalnya pertapakan Islam di Brunei serta sembutan yang padu masyarakat akan ajaran agama Islam itu. Selain itu, perpaduan dalam kehidupan masyarakat Brunei dapat dilihat apabila sultan sendiri bersama-sama rakyat secara bergotong-royong mendirikan sebuah masjid pertama di Brunei sebagai asas pertama bagi mengwujudkan perpaduan tersebut.

Dengan terbinanya masjid ini, pembinaan masjid-masjid di Brunei jelas tidak pernah diabaikan oleh pihak pemerintah mahu pun masyarakat Brunei sendiri, bahkan sebaliknya ia dijadikan sebagai tanggungjawab yang mesti dilaksanakan sebagai *sunnah* Rasulullah *s.a.w.* Pegangan ajaran Islam yang mantap ini telah menjadikan masjid sebagai pusat kegiatan masyarakat Islam yang paling berperanan dalam menyebarkan dan mengembangluaskan ajaran Islam di rantau ini. Sebagai bukti kenyataan ini, pada tahun 1578 M, masjid Brunei yang utama itu telah pun dibakar oleh orang-orang Sepanyol kerana ia dianggap sebagai dalang yang menyekat serta melemahkan penyebaran agama Kristian di Filipina.

Kekentalan aqidah Islamiah yang meyelubungi sanubari masyarakat Brunei telah menghasilkan beberapa tokoh agama yang berpengaruh, bukan sahaja sebagai ikutan masyarakat khususnya di masjid-masjid, bahkan mereka juga sebagai Manteri dalam kerajaan yang berperanan pada menangani isu-isu dalam negeri mahu pun antarabangsa. Ini membuktikan bahawa pihak pemerintah iaitu sultan-sultan di Brunei itu lebih mengutamakan Islam daripada yang lainnya dalam sistem pemerintahan mereka sejak berkurun-kurun lagi.

Apabila Islam ditempatkan pada tempat yang utama dalam pemerintahan dan pentadbiran di Brunei, pengemaskinian pentadbiran pun semakin kemas dan teratur sesuai dengan keadaan semasa. Pengemaskinian undang-undang adalah yang paling penting bagi tujuan ini. Pada tahun 1955 M misalnya, telah ditubuhkan sebuah akta yang dikhususkan bagi mengawal pentadbiran ugama Islam di seluruh negeri. Dalam akta ini telah memperuntukan beberapa bab yang mengawal pembangunan masjid-masjid, perlantikan dan perlucutan Imam-Imam, bidangkuasa-bidangkuasa yang dikenakan dan sebagainya bagi mempestikan perjalanan pentadbiran institusi-institusi masjid khususnya berjalan baik dan sempurna.

Berpandukan kepada tertubuhnya akta ini, maka pentadbiran masjid-masjid semakin hari semakin teratur sehingga tertubuhnya Jabatan Hal Ehwal Masjid, Kementerian Hal Ehwal Ugama yang mengawal perkembangan pentadbiran dan pengurusan masjid-masjid seluruh negara. Ini menunjukkan perkembangan pembangunan institusi-institusi masjid di Brunei semakin pesat dengan keadaan penduduknya yang kecil itu. Kepesatan pembangunan masjid-masjid itu disebabkan oleh pertambahan penduduk

dan juga kesedaran hidup beragama yang memuncak di kalangan masyarakat dengan berkat kepimpinan raja-rajanya yang adil dan bijaksana.

Sekian.